

GEOGRAFSKO IMENOSLOVJE IN IZRAZOSLOVJE

UDK 910.1:001.4"pokrajina":"krajina" = 863

UDC 910.1:001.4"pokrajina":"krajina" = 20

ZA POMENSKO RAZMEJITEV MED POKRAJINO IN KRAJINO IN PROTI NJEJ

Breda Ogorelec*

Strokovna in javna raba besede pokrajina se je v zadnjih letih pričela umikati iz razu krajina. V geografski literaturi krajine sicer še ne zasledimo, a to je bržkone le še vprašanje časa. V planerskem izrazoslovju je namreč pokrajina že skoraj povsem izgubila domovinsko pravico in izraz krajina so, hočeš nočeš, pričeli uporabljati tudi geografi, ki delajo v tej stroki.

Mimo besede krajina vsekakor ne bo mogla slovenska geografska terminologija, zlasti, če nameravajo njeni sestavljenci v okviru Terminološke komisije ZRC SAZU predvsem registrirati pojmovanja, kot se javljajo v literaturi in ne normirati enotne rabe (G a m s, 1986, s. 77).

Prispevek skuša vzpodbuditi diskusijo med geografi samimi, pa tudi med geografi in planerji, zlasti krajinskimi planerji. Prav ti so se namreč prav tako lotili pojmovnega razčiščevanja ter bodo v prihodnjih letih pripravili in objavili terminološki slovar iz krajinske tematike (Vrednotenje ..., s. 11).

Postavimo lahko dve tezi. Prvič, da semantične razlike med besedama ni in smo priča uporabljanju bolj modnega izraza krajina.

Drugič, da so se v okviru strok izoblikovali novi pomeni besede krajina, ki je tako postala pomensko ožja ali morda širša od pokrajine.

Definicije pokrajine in krajine smo iskali (Spremljanje ..., s. 83–88) v treh vrstah virov: v geografski literaturi, v strokovni literaturi sorodnih ved, zlasti v planerski in v splošnih slovarjih. Četrty vir je tuja literatura, ki pa k ugotavljanju razlik med besedama ne more prispevati, saj imajo drugi jeziki le en izraz: landscape (angleščina), Landschaft (nemščina), paysage (francoščina), landšaft (ruščina), paesaggio (italijanščina) (V r i š e r, 1976, s. 9).

Pregled definicij nam odgovora na to, katera od tez je pravilna, ni dal. V slovenski geografski literaturi vsebinske določitve pojma pokrajina nimamo. Ker pravimo, da je predmet geografije geosfera, geografsko okolje oziroma pokrajina (V r i š e r, s. 10) oziroma pokrajina v pomenu »pejsaža«, ne samo v pomenu teritorija ali prostora (I l e š i č, 1979, s. 80), bi utemeljeno pričakovali, da si bo stroka oznako svojega predmeta tudi definirala, a tega ni storila, očitno zato, ker gre za splošen iz-

* Dipl. geogr., raz. sodelavec. Urbanistični inštitut SRS, Jamova 18, Ljubljana.

raz, ki mu ni dala kakšnega svojega, posebnega pomena.

V r i š e r definicije pokrajine sicer ne poda, razberemo pa lahko, da nanjo gleda kot na:

1. realno in kompleksno celoto ter ji pripisuje originalnost,
2. teritorialno ločeno, po številnih narodnih in družbenih potezah samosvojo celoto (V r i š e r, s. 9).

Regija pa je del zemeljske površinske sfere (pokrajinske, prostorske stvarnosti ali geografskega okolja), pri katerem se pojavi in faktorji ter delujoče sile medsebojno povezujejo v kompleksno in individualizirano celoto (s. 22). Ko navaja regionalizacijske kriterije (s. 24) besedi regija in pokrajina uporablja kot enako pomenski.

I l e š i č pokrajini pripisuje vsaj dva pomena:

1. v pomenu »pejsaža«, ne da bi le-tega podrobneje pojasnil,
2. v pomenu teritorija ali prostora (Ilešič, 1979, s. 80). V enem od svojih prispevkov iz leta 1958 pokrajini v oklepaju doda še izraza krajina in pejsaž, vse tri torej enači (Ilešič, 1979, s. 333).

Besedo pokrajina uporablja Ilešič praviloma za prostorsko enoto, opredeljeno glede na fiziognomijo, zlasti glede na prirodno oblikovanost (predvsem reliefno). Regije pa se poslužijo, ko govori o socioekonomski gravitaciji ali funkcijski pripadnosti prostorske enote.

S terminološkimi vprašanji se je ukvarjal tudi Gams in predlagal, da bi pojem pokrajine omejili na naravnogeografski kompleks, za družbenogeografski kompleks pa dosledneje uporabljali besedo regija. Če pa imamo v mislih ozemlje v smislu geografske homogenosti se zavzema za besedo geografska pokrajina ali geografska regija. Za besedi pokrajino in regijo predlaga tako zoženi pojem, v primerjavi s sedanjo mnogopomensko rabo (G a m s, 1984, s. 78–79).

V knjigi Osnove pokrajinske ekologije pokrajino izenači s krajino in regijo ter zanjo navaja 3 pomene:

1. V javnosti navadno pomeni podeželsko, v osnovi kmetijsko zemljo, v nasprotju od mestnih naselij; v ospredju je zunanji likovni izgled (v smislu pejsaža).
2. V geografiji pomeni strukturo sil, ki so izoblikovale in še oblikujejo poljubni delček zemeljskega površja (t.j. pokrajnotvornih prvin); geografija se ukvarja predvsem z opredmetenimi učinki teh sil.
3. Pomeni strukturno homogeni del zemeljskega površja, kakršen se javlja kot enkratna tvorba v prostoru in času (G a m s, 1986, s. 6–7).

Pogojno lahko med geografsko literaturo uvrstimo tudi Geografijo in Okolje iz zbirke leksikonov Cankarjeve založbe. V Geografiji so zapisane naslednje definicije: pokrajina, geografija: del zemeljskega površja, kjer tvori prepletajoče se delovanje njegovih pojavov prostorsko enoto, ki ima značilno zunanjo podobo (s. 172),

krajina, pejsaž (francosko):

1. zaključen, enovit prostor zemeljskega površja, ki ga oblikovno določajo naravni faktorji (geološka struktura, vegetacija, tla, klima, veter, voda itd.), nanj vplivajo živali in še posebej človek;
2. preplet fizičnih in antropogenih potez, ki dajejo določenemu območju značilno fiziognomijo in ustvarjajo enotno celoto, v kateri se navadno ponavljajo nekatere

značilnosti (krajinska podoba);

3. ozemlje, ki ga oko zajema z enim pogledom (vizualni prostor) (s. 107).

Omenjeni leksikon je prirejen po Herder Lexikon Geographie, med 21 sodelavci pri slovenski priredbi so bili tudi trije geografi. Primerjava z originalom nam kaže, da je definicija pokrajine prevedena iz nemškega izvornika (Geographie, s. 137), dodana pa ji je navedba o značilni zunanji podobi. Definicija krajine je v celoti prispevek priredbe.

Leksikon Okolje, med sodelavci sta dva geografa, navaja:

pokrajina: območje z določenimi skupnimi naravnimi značilnostmi, ki tvori prostorsko enoto z značilnim videzom. Naravna pokrajina še brez vpliva človeškega delovanja, kulturna pokrajina pa že močno spremenjena zaradi človeškega delovanja (s. 195),

krajina: fr. pejzaž 1. (kot v leksikonu Geografija)

2. preplet fizikalnih in antropogenih potez, ki dajejo določenemu območju značilno fiziognomijo in ustvarjajo značilnosti (krajinska podoba) (s. 129).

V strokovni literaturi drugih strok zasledimo v Urbanističnem terminološkem slovarju:

pokrajina (angl. land – sic!): geografska in/ali gospodarska upravna ozemeljska enota krajina, sinonim pejzaž (s. 121), definicija je enaka tisti v leksikonu Geografija, tja je bila očitno le prepisana.

V Glosarju za področje urejanja prostora in varstvo okolja najdemo obe definiciji iz Urbanističnega terminološkega slovarja, dodatno pa še:

krajina, sinonim pejzaž: 1. z izrazom krajina razumemo enoto, ki je s svojim razvojem, strukturo, funkcionalnostjo ter sliko (podobo) zaznavni del zemeljske površine, 2. območje zemeljske površine, ki je označeno z reliefom, klimo, hidrološkimi in biološkimi razmerami ter dejavnostjo človeka. Razlikujemo naravno prvobitno krajino, kakršna je bila v Evropi do kamene dobe in s človekovim vplivom kulturno oblikovano krajino (s. 95).

Krajinsko planiranje v svoji terminologiji dosledno uporablja le besedo krajina, njene definicije pa zaenkrat še ni podalo. O g r i n (Vrednotenje ..., s. 20a) daje obsežen oris pomenov besede krajina na podlagi tujih in domačih virov, navaja tudi geografske terminološke prispevke o pokrajini (Ilešiča, Radinje, Vrišerja). Med sklepnimi ugotovitvami sta tudi dve, ki ju navajamo dobesečno.

»Oba glavna izraza, krajina in pokrajina, omogočata semantično delitev, ki je ni najti pri večjih in strokovno bolj razvitih jezikih.

Ker sta v strokovni rabi mlada in zato še neustaljena jima je mogoče dati ustrezno definirano jezikovno funkcijo. V ta namen bi kazalo opraviti še raziskave in v interdisciplinarnem delu postaviti bolj opredeljene koncepte, ki bodo izrazno in pomensko (verjetno: pomensko, op. avt.) obogatili slovensko govorico«.

Arhitekti in urbanisti uporabljajo oba izraza, čeprav se v zadnjem času pokrajina umika krajini. Marijan Mušič uporablja še pokrajino, Peter Fister, Vladimir Mušič in Peter Gabrijelčič pa pišejo krajina in redkeje pokrajina.

Navedemo naj tudi Gabrijelčičevo definicijo kulturne (po)krajine: svet, kjer

prevladujejo naravi sorodni antropogeni elementi in naravnim slični sistemi rabe tal, kar vse pogojuje sorazmerno visoko stopnjo njegove ekološke stabilnosti. V grobem jo enači z agrarnim pejzažem, ruralnim prostorom ali podeželjem (G a b r i j e l č i č, 1985, s. 22). Med terminološko vprašljive uvrščamo tudi izraze »kulturno-krajinski prostor« (G a b r i j e l č i č, 1985, s. 124) in zlasti »tradicionalna kulturno krajinska ali ruralna pokrajina« (G a b r i j e l č i č, 1986, s. 8).

Pregled zaključujemo s splošnimi slovarji. Slovar slovenskega knjižnega jezika besedi pomensko enači, pokrajini pa pripiše še dodaten pomen.

Krajina: 1. manjše ali večje ozemlje glede na oblikovanost, obraslost, urejenost; pokrajina, ozemlje,

2. slika, na kateri je upodobljena pokrajina (s. 466)

Pokrajina: 1. sinonim krajina, sledi opis kot pri krajini, doda pa še: določeno manjše ali večje ozemlje nasploh,

2. v nekaterih državah: višja upravna enota,

3. slika, na kateri je upodobljena pokrajina (s. 748).

Etimološki slovar slovenskega jezika je izšel doslej le do črke O. V njem najdemo le »Krajino« kot geografsko ime (Bela krajina). Pri besedi kraj k pomenu »locus« navaja tudi besedo pokrajina kot ozemlje, dežela, k pomenu »finis« pa besedo krajina kot obmejna dežela, npr. Bela krajina (s. 79).

Slovar slovenskega jezika iz leta 1936 ima zapisano:

krajina: pokrajina; ozemlje, ležeče na kraju (robu) kake oblasti, mejna krajina (s. 176),

pokrajina: kraj, krajina (s. 291).

V Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju iz leta 1894 najdemo k besedi: krajina pripisane nemške izraze za 1. končnina (sukna);

2. mejna dežela, meja (die Grenzmark);

3. pokrajina (die Gegend, die Landschaft);

pokrajina pa ima pripisane 1. razmeja (die Grenzscheide), mejna dežela, mejno območje, meja;

2. pokrajina (der Landstrich, die Landschaft);

3. podeželje (die Provinz, das Nebenland).

Pregled nam je pokazal, da:

1. stroki, ki ti dve besedi največ uporabljata, enačita pokrajino in krajino, ob tem pa geografija dosledno uporablja le pokrajino, krajinsko planiranje pa le krajino;

2. imata besedi vrsto pomenov, katerih pregled skušamo podati v nadaljevanju;

3. temelj morebitnemu pomenskemu ločevanju bi bil različen pristop k predmetu obeh strok. Geografija namreč obravnava pokrajino kompleksno, torej kot celoto vseh elementov, ki jo sestavljajo. Krajinskemu planiranju pa predstavljajo predmet v fizičnem smislu naravni ali njim sorodni ali z njimi povezani sistemi na določenem območju (M a r u š i č, s. 24).

Semantika pokrajine in krajine:

(1) V pomenu ozemlja, predela, torej prostorske enote, kjer je vsaka pokrajina posamična, drugačna od drugih, neponovljiva, je krajevno umeščena. Le v tem pomenu jo obravnava tudi topografija.

Uporablja se le pokrajina, predlagamo, da tudi v bodoče krajine ne uporabljamo.

(2) v pomenu »pejsaža«, doživete podobe poljubnega dela zemeljskega površja, temelji na percepciji, predvsem na vizualnem zaznavanju.

Uporabljata se pokrajina in krajina, s tendenco prevlade krajine, od tod tudi krajinar, slikar, ki upodablja pokrajine. Menimo, da bi v tem pomenu lahko krajino uporabljali tudi geografi.

(3) Sinteza vseh pokrajinskih elementov, naravnih in antropogenih, ki med seboj součinkujejo. Predvsem v tem pomenu je predmet geografije.

Uporabljata se pokrajina in krajina, predlagamo, da se dosledno piše pokrajina. G a m s (1984) za ta pomen predlaga izraz »geografska pokrajina«, ki pa se doslej ni uveljavil.

(4) Izsek iz zemeljske površinske sfere, ki je homogen glede na prirodne poteze. Enoten je lahko glede na enega od elementov ali pa glede na strukturo, ki jo elementi tvorijo. Tipologija se opira na reliefno izoblikovanost (gorata, gričevnata pokrajina) ali na pedološke razmere – (po)krajina na produ in pesku, na glinah in ilovicah (po A. S t r i t a r j u). Stritarjevi tipi se približujejo modelom, saj so nastali s pomočjo določene mere abstrakcije.

Tudi v tem pomenu krajina neupravičeno izpodriva pokrajino.

(5) Podeželje, kot nasprotje mestu, s prevladujočo kmetijsko rabo (po G a m s u, 1986 in O g r i n u, 1986), v planiranju se včasih enači z »odprtim prostorom« kot izvenmestnimi površinami oz. celo površinami izven naselij nasploh.

V geografiji se v tem pomenu ne uporablja, krajinsko planiranje pa za oznako tega pomena piše odprta krajina, kot nasprotje mestni krajini. Menimo, da je izrivna besede podeželje s pokrajino oz. krajino nepotrebno.

Dodatno pa še:

(6) Ena od stopenj v hierarhiji prostorskih enot glede na upravno razdelitev (pokrajina–republika–federacija); ta pomen se je razvil iz (1).

V tem pomenu se uporablja le pokrajina, nikoli krajina.

(7) Obmejna dežela, pišemo jo le še v ustaljenih zvezah, ki so nastale v preteklih obdobjih (Vojna krajina, Bela krajina).

Vedno se pojavlja le krajina.

Kot zaključek dajemo predog, da bi v pomenih št. 1,3 in 4 dosledno uporabljali besedo pokrajina, v pomenu št. 2 – torej kadar imamo v mislih zunanje lice, pa tudi krajina, v pomenu št. 5 – podeželje – pa naj ne bi uporabljali niti pokrajine niti krajine.

Ob koncu naj navedemo še hierarhijo delitve zemeljskega površja, kakršno uporabljajo zlasti planerji:

- naravna krajina
- kulturna pokrajina: – mesto
 - podeželje: – podeželska naselja
 - odprti prostor(?)

Prostorske razmejitve med enotami so seveda težavne. V Sloveniji bi le težko našli predele, ki jih človek ni preoblikoval in bi jih lahko poimenovali kot naravno pokrajino. Predvsem bi bili to le posamezni deli visokogorskega sveta, a tudi tam so zaznavni učinki onesnaženja in torej niso več naravni.

Prav tako je težko potegniti mejo med mestom in podeželjem, katerega obstoj so nekateri celo zanikali. Odprtemu prostoru smo pridali vprašaj, saj si želimo boljše- ga izraza, s katerim bi zajeli vsa zemljišča, ki leže izven meje naselij, na primer kme- tijske, gozdne, prometne in druge površine.

Kljub tem dilemam pa menimo, da uporaba besede »kulturna pokrajina« le v smislu podeželja ali celo »odprtega prostora« ni dopustna, saj mesta iz nje ne more- mo izločiti.

Literatura

- Bezla j, F., 1982: Etimološki slovar slovenskega jezika K – O, SAZU, Ljubljana.
- Fister, P., 1970: Naselbinske oblike od Jezerskega do Bitenj, Kranjski zbornik, Kranj.
- Gabrijelečič, P., 1987: Urejanje zunajmestnega prostora in naselij, AB 81/82.
- Gabrijelečič, P., 1985: Urejanje in varstvo kulturne krajine, magistrska naloga, Ljubljana.
- Gams, I., 1984: Metodologija geografske razčlenitve ozemlja, Geografski vestnik LVI.
- Gams, I., 1986: Osnove pokrajinske ekologije, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Gams, I., 1986: Za kvantitativno razmejitvev med pojmi gričevje, hribovje in gorov- je, Geografski vestnik LVIII.
- Geografija, Leksikoni Cankarjeve založbe, Ljubljana, 1977.
- Geographie, Herder Lexikon, 1978.
- Glonar, J., 1936: Slovar slovenskega jezika, Ljubljana.
- Glosar za področja urejanja prostora in varstva okolja II. faza: delovno gradivo, razlage pojmov/terminov, Republiški komite za varstvo okolja in urejanjepro- stora, Ljubljana, 1983.
- Hešič, S., 1979: Pogledi na geografijo, Ljubljana.
- Marušič, I., 1986: Krajinsko planiranje, skripta, Biotehniška fakulteta, Ljub- ljana.
- Mušič, M., 1964: Kalanov dom na Bukovici v Selški dolini, Slovenski etnograf XVI–XVII, Ljubljana.
- Okolje, Leksikoni Cankarjeve založbe, Ljubljana, 1985.
- Pleteršnik, M., 1894: Slovar slovenskega jezika, Ljubljana.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana, 1975 (II. del), 1979 (III. del).
- Spremljanje in usmerjanje razvoja pokrajine v Sloveniji, poročilo za leto 1986, raziskovalna naloga, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, 1986.
- Urbanistični terminološki slovar, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, 1975.
- Vrednotenje kulturne krajine v Sloveniji, poročilo za leto 1986, raziskovalna naloga, BTF – Katedra za krajinsko arhitekturo, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1976: Uvod v geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

SEMANTICS OF THE TERM »LANDSCAPE«

Breda O g o r e l e c

(Summary)

The paper summarizes and comments on different meanings of Slovene terms »pokrajina« and »krajina« (the translation of both being »landscape«).

A review of both notions in geographic literature, in scientific literature on urban and landscape planning and ecology and in general dictionaries was made.

Semantics of the two terms in Slovene language is as follows:

1. a part of earth's surface which is unique, different from others (object of topography)
2. a visually sensed part of earth's surface
3. a synthesis of all landscape elements (object of geography)
4. a part of earth's surface that is homogenous according to its physical characteristics
5. countryside (in contrast to towns and cities); this use is not agreed with by the author
6. one of levels in the hierarchy of units in administrative division of Yugoslavia
7. frontier land.